

Fotoğraf
Murat Dirican

Bir Gösterge Dizgesi Olarak Fotoğraf

"Bir gönderici tarafından, öte yandaki bir alıcı üzerinde belli bir etki yaratmak amacıyla, adına "gösterge" denilen anlam yüklü birimlerden yararlanarak belli bir bildiri ulaştırma eylemi." Kısaca bu şekilde tanımlanabilecek bildirişimi sağlayan yöntemler arasında, şüphesiz en önemlisi ve en eskisi dildir (konuşma dili). Hatta insanın bildirişim amacı gütmeyen gerçekleştirdiği düşünme eylemi sırasında da bir gösterge dizgesi (sistemi) olarak dilin büyük bir önemi olduğunu, sözcükleri kullanmadan düşünmenin bile mümkün olmadığını söyleyebiliriz. İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden dilin, yüzünde sadece insan topluluklarına özgü kültür, uygarlık ve bilim gibi biririyle sıkı ilişki içinde bulunan birçok olgunun varlığını ve gelişmesini sağladığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu noktada tekrar bildirişime dönecek olursak, söz konusu eylemin gerçekleştirilmesinde, anlam yüklü birimler olarak nitelenen gösterge kavramının devreye girdiğini görürüz.

Sözcüğün en geniş anlamıyla gösterge, bir başka şeyin yerini alabilmesini sağlayan özellikleri taşıdığından, kendi dışında bir nesne, olgu, varlık belirtebilen bir öğedir. Algılanabilir nitelik taşıyan bu öğe bir tür uyarandır. Bununla beraber anlaktaki imgesi, bir başka uyarının imgesine bağlı olduğundan onu çağırır. Bu anlamda yerdeki su birikintisi yağmur yağdığını; çatık kaşlar kızgınlığın; masa sözcüğü bir nesnenin göstergesi sayılır. Kolayca anlaşılabilmesi gibi çok değişik alanları, yani hem dilsel hem de dil dışı düzlemleri ilgilendiren bir kavram söz konusudur.

Göstergeler de nitelikleri bakımından, doğal göstergeler ve yapay göstergeler olmak üzere iki büyük türe ayrılabilir. Dış gerçeklik düzleminde ya da doğada var olan bağlantılara ve söz konusu bağlantıların yer aldığı olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerine dayanan ve dolaysız bir biçimde algılanabilen doğal göstergelerin kaynağını, bir olgunun gözlenmesinden çıkartılan yalın bir sonuç oluşturur. (Örneğin gökyüzünde bulutun varlığı, yağmur yağabileceğinin; vücut sıcaklığının belli bir sınırı aşması da doğal bir neden-sonuç bağlantısı aracılığıyla,

hastalığın göstergesi sayılır.) İnsan yaratımı olmayan ve bir deneyimden kaynaklanan doğal göstergeler, herhangi bir anlam oluşturma amacı içermezler, daha doğrusu içeremezler. Bu özellikleriyle de bildirişim kavramı içinde yer almayacakları ortadadır. Yapay göstergeler ise belli bir anlamı aktarma dolayısıyla, bildirişimi gerçekleştirme amacına yönelik göstergelerdir. Toplumsal nitelikli olan bu tür göstergeleri ise saymaca (uzlaşım) göstergeleri ve görüntüsel (yansıtıcı) göstergeler olarak iki alttöre ayırmak mümkün.

Adaleti belirten terazi görüntüsü gibi ya da yakın çevrede bir okul bulunduğunu ve sürücülerin dikkatli davranması gerektiğini belirten, yan yana iki çocuk figürü bulunduran trafik tabelası gibi göstergeler, örtülü bir toplumsal anlaşmaya dayanan ve anlamlarını bir tür toplumsal sözleşmeden alan saymaca göstergelerdir. Dilsel göstergeler (konuşma dili ve yazı gibi) bu öbeğe girerler. Dış gerçekliği, benzerlik izlenimi uyandıracak şekil-

de yansıtıcı ve değinilen olguları andıran özellikler içeren görüntüsel göstergeler ise, yapay göstergelerin bir diğer türünü oluştururlar. Kaydedilmiş ses ya da herhangi bir olguyu, öykünme (taklit) yoluyla göstermeyi amaçlayan çeşitli davranışlar yanında, özellikle fotoğraflar, resimler, desenler; sinema, video gibi hareketli görüntüler de bu gruba girerler. Görüntüsel göstergeler, saymaca göstergelerin aksine, nedeni açıklanabilen başka bir deyişle, gerçek nesneyle ya da olguya (gösterilen), yerine geçen görüntüsü (gösteren) arasında, birbirlerine benzemelerinden kaynaklanan (fotoğraf, resim vb.) nedenli bir ilişki söz konusudur. Oysa bir nesneye karşılık gelen "mandal" sözcüğü ile nesne arasında nedenli bir ilişki söz konusu değildir.

Bu durumda, bildirişim amaçlı olsun olmasın çevremizdeki gerçekliği, çeşitli nedenlerle birtakım gösterge dizgelerine dönüştürdüğümüz ortadadır. Örneğin "masa" sözcüğü, masanın kendisi değil, "m, a, s, a" harflerine karşılık gelen seslerin bir araya gelme-

sinden oluşan bir ses grubudur. Bunun gibi bir masanın fotoğrafı da (farklı renklerde -siyah/beyaz- veya renk tonlarında ve tek bir bakış açısından saptanmış görüntüsü olarak...) masa nesnesinin kendisi değil, iki boyutlu görüntüsüdür. Bununla beraber, farklı niteliklerdeki bu iki tür gösterge de masaları veya belli bir masayı gösterir. Dolayısıyla, nesnenin kendisi algılamaya sınırlarımız içinde değilken (görünürde herhangi bir masa yokken) bile, anlığımızda bir masa imgesinin oluşmasını sağlar. Bu sayede bir nesnenin yerine, onun ses karşılığı olan "masa" sözcüğünü (saymaca gösterge) veya iki boyutlu görüntüsünü (görüntüsel gösterge) kullanarak o nesneyi temsil ederiz. Bu noktada özellikle görüntüsel türdeki gösterge dizgeleri için bir yeniden sunum kavramı ortaya çıkar. Anlam olarak tasvir etme, temsil etme, ifade etme, benzerlik, eşdeğer olma, yerine geçme vb. kavramları içeren yeniden sunum sözcüğü, kavram olarak hangi türde olursa olsun, varlığını kendi dışındaki başka bir varlığa borçludur. Yani bir gösterge dizgesinin işaret ettiği veya konu aldığı bir modelin bulunması gerekir. Model ya da konu hakkında bir ön bilgisi olmayan bir kimse için bir yeniden sunumdan da söz edilemez. Bir örnek verecek olursak; enginar görmemiş bir kimse için, bir enginar fotoğrafı herhangi bir şeyi çağırırmadığı dolayısıyla anlaşılabilir olmadığı için, söz konusu fotoğrafın o kimse için, enginar sebzesinin bir yeniden sunumunu oluşturması söz konusu değildir. Bu bir yana, o kimsenin, nesne hakkında (rengi, dokusu ve büyüklüğü vb.) yanlış bilgiler edinmesine de neden olabilir. Hatta bir süre sonra kimsenin, nesne ile karşılaşmada "Enginar bu muymuş?" dediğine bile tanık olabilirsiniz.

Eşdeyişle, yeniden sunumun konusunu modeli oluşturur. Bir olguya işaret ederken de orijinalinin (modelinin) özelliklerini indirgenmiş ve farklılaşmış biçimde içerir. Bu nedenle bir yeniden sunumla "konu aldığı" arasında bir eşdeğerlilik söz konusu değildir.

Bu tür bir eşdeğerliliğin olmaması bir yana, görüntüsel gösterge olarak fotoğrafa bakıldığında, benzeşme durumunun, model (gösterilen) ile

Cindy Sherman, ikisi de bir kadın fotoğrafı olmasına rağmen, iki fotoğrafın da duyuşsal anlamda ulaştırdığı bilgi farklıdır.

Andrew Pendlebury
Yöntem olarak fotoğraf sözkonusu olduğunda, bir gönderici tarafından ulaştırılmak istenen bilginin alıcıya tam anlamıyla ulaştırılabilmesi, fotoğraf çekilmenin (canlı, nesne, olay, vb.) düzenlenmesini gerektirir.

Edward Weston, Biber
Weston, bu fotoğrafın her ne kadar biçimsel ve nesnel olduğunu söylese de duygusal olarak çok farklı çağrışımlar oluşturduğu ortadadır.

yenidensunum (gösteren) arasındaki ilişkide, ağırlıklı olarak kendisini hissettirdiğini görürüz. Zaten bulunuşundan beri fotoğraf, nesnelere birer kopyalarını oluşturduğunun düşünülmesi nedeniyle, resim ve desenlerin o güne kadar yürüttükleri görevi ele geçirmiş ve daha yetkin bir biçimde yürütmüştür. Bu duruma rağmen, A ancak B'ye benzediği ölçüde onun bir yenidensunumdur demek de pek olası değildir. Zira yenidensunum bir benzeşme halini içerebilir; ancak, onun gerçekleşmesi için gerekli değildir. Dolayısıyla bir nesne en yüksek ölçüde kendisine benzeyebilir, ancak kendi kendisinin yenidensunumunu oluşturamaz. Çünkü benzeşme olgusunun, en azından kendi dışında bir varlığa yönelik olması gerekir. Bütün bunlar bir yana, simetrik bir yapı gösteren benzeşimde "A, B'ye benzediği oranda B de A'ya benzer" önermesi geçerlidir. Oysa Franz Kafka'nın fotoğrafı, F. Kafka'nın bir yenidensunumunu oluştururken, F. Kafka'nın kendisi kendi fotoğrafının bir yenidensunumunu oluşturamaz.

Bu noktada benzeşme olgusunun, yenidensunumun oluşmasında yeterli ve gerekli olmadığını söyleyebiliriz. Böylece herhangi bir şey, diğer herhangi bir şeyin yenidensunumu olabilir. Bu süreç için tek koşul bir gösterenin olmasıdır.

Ancak her gösterge dizgesinde olduğu gibi fotoğraf da çözümlenebilmesini, bir anlamda okunabilmesini daha önce edindiğimiz deneyimler ve bilgi birikimine borçludur. Yani bir fotoğrafa baktığımızda, hiçbir zaman, derinliğin (üçüncü boyutun) olmadığını, nesnenin kendisinden çok, iki boyutlu bir yansımalarını seyrettiğimizi aklımızdan çıkaramayız.

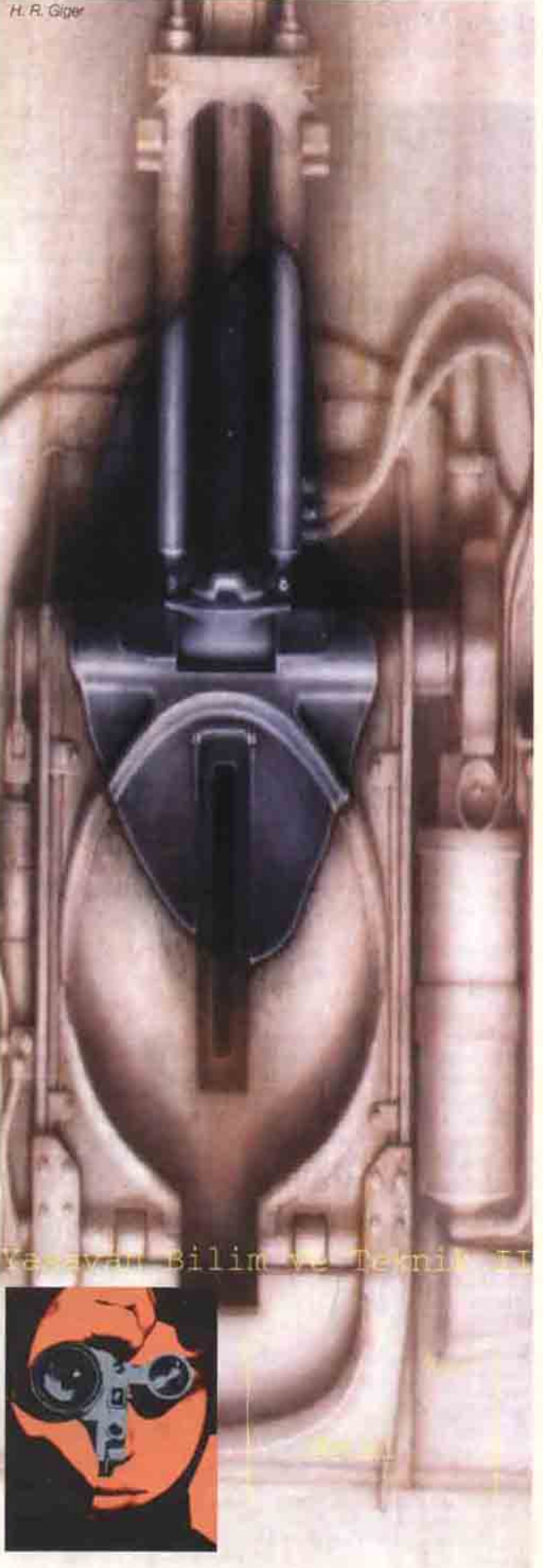
Bu konuyla ilgili olarak fotoğrafta ilk defa karşılaşılan bir kimsenin onu kolaylıkla çözümleyememesi örnek olarak verilebilir. Yeni Gine'de yapılan bir araştırmada, yerliler kendi yüzlerinin yakın çekim fotoğraflarını dışındaki tüm genel ölçekli ve hareket halinde çekilmiş fotoğraflarını tanıyama-

mişlardı. Dolayısıyla yerliler kendilerinin ve yakın akrabalarının fotoğraflarını da tanıyamamışlardı. Ancak, yerlilerin belli bir süre sonunda fotoğrafik görüntüleri okumayı öğrendiği ve bu öğrenme sürecinin renkli fotoğraflar kullanıldığında daha da kısalacağı görülmüştür. Sonuç olarak, bireyin içinde yaşadığı kültürel ortamın, algılarının belirleyicisi haline geldiğini, bir anlamda toplumsal gerçekliğin (kültür, uygarlık, gelenek, görenekler vb.) bireysel gerçekliği belirlediği düşünülebilir.

Fotoğrafın bir nesne olarak elde edilmesi, teknik olarak fiziksel ve kimyasal karmaşık bir süreci gerektirse de bu durum, konu ile amatör olarak ilgilenenler için, filmi makineden çıkarıp bir laboratuvara vermek ve birkaç gün sonra istenilen şekilde basılmış olarak geri almaktan ibarettir. Ancak fotoğrafın bir nesne (bir kağıt üzerinde iki boyutlu görüntü) olarak serüveni de bu andan sonra başlar. Çok farklı amaçlarla ve çok sayıda üretilen fotoğrafın, tüketicileri olan bizler için algılanması, okunması ve değerlendirilmesi hiç de güç bir iş değildir. Farkında olmadan gerçekleştirdiğimiz karmaşık bir bilişsel bir süreci gerektirir. Bu sürecin nasıl gerçekleştiğini, fotoğrafın bilgisiy ulaştırabilmesinin hangi değişkenlere bağlı olduğunu, bu yöntemle ulaştırılmaya çalışılan bilginin ne derece ulaştırılabilirliğini ve bunun gibi aklı gelen birçok sorunun yanıtını ise psikolojiden nörolojiye, sosyolojiden göstergebilime kadar birçok alanda yapılacak bilimsel çalışmalar verecektir. Sonuç olarak tıpkı konuştuğumuz dil gibi, fotoğraflar da bildirişim amaçlı olarak çok daha yetkin bir şekilde kullanılır hale gelebilirler.

Konu Danışmanı: Tuğrul Çakar

Kaynaklar
Suzuki B. *Değişimin Temel Kavramları*, TDK Yayınları, Ankara, 1982.
Etkin F. *Görsel Algı ve Görsel Öğretim*, İstanbul, 1982.
Demirel İ. *Yeni ve Gelecek*, MED Campus, Ankara, 1994.
Topoğlu N. *Teori ve Fotoğraf*, Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Yeni ve Gelecek Bilim ve Teknik II

